

Academician Marius Sala

Discurs susținut cu prilejul acordării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Craiova, Facultatea de Litere

Craiova, 5 decembrie 2002

POVESTEA UNEI DEVENIRI ȘTIINȚIFICE

Nu numai veștile rele circulă repede. Acum câteva luni, după ce am asistat în această aulă la atribuirea titlului de doctor honoris causa academicianului Eugen Simion, președintele Academiei Române, am aflat prin mesaje, mai mult sau mai puțin cifrate, că s-ar putea să am o onoare similară. Când am început să fiu întrebat oficial care este programul meu din toamnă, am înțeles că nu este o glumă și că trebuie să mă gândesc cum am ajuns să fiu alesul dintre aleși și cui trebuie să-i mulțumesc pentru onoarea care mi s-a făcut. Încercând să aflu din diverse surse un răspuns, mi s-a spus că sunt „iubit la Craiova”. Mulțumesc deci celor care mă iubesc și care au căutat să-și arate sentimentele în mod generos. Mă gândesc în primul rând la cei ce au găsit în *Laudatio* cuvintele potrivite pentru caracterizarea mea și la membrii senatului care au votat, în frunte cu domnul Rector, pentru atribuirea înaltei distincții.

Voi încerca să mă prezint altfel decât în precedentele situații similare și cu accente personale care nu puteau apărea în *Laudatio*. O voi face răspunzând la o întrebare pe care o văd pe buzele și în ochii multora din această aulă. Aș formula-o astfel: „Cine ești dumneata, domnule Marius Sala?”

Un răspuns simplu, care conține un adevăr la care țin foarte mult, este, „Doamnelor, domnișoarelor și domnilor sunt un produs al școlii lingvistice românești”. Tot ce am realizat în viață dătez profesorilor mei. Când fac această afirmație, nu-i uit pe profesorii de la liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș, adevărate modele de viață, dar mă gândesc în primul rând la marea generație a lingviștilor români din a doua jumătate a secolului trecut (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, E. Petrovici și I. Coteanu). Una dintre trăsăturile școlii lingvistice românești a fost dintotdeauna atenția acordată cu predilecție studiului limbii române. Și este firesc să fie așa. La Craiova am să încerc să prezint viața mea științifică în ordine cronologică.

Ajuns la București, unde am venit să fac folclor (nu știam că un decan specialist în folclor va fi impresionat peste 50 de ani de intențiile mele!), am fost atras de lingvistică datorită lui Al. Graur, pe care l-am și numit „primul profesor de lingvistică”. Orele lui erau fascinante prin claritate și prin felul de a pune în legătură fapte aparent disparate. Mai târziu, când am citit diverse cărți străine, i-am comparat stilul cu al lui A. Meillet, fostul lui profesor și cel mai mare lingvist al primei jumătăți a secolului trecut. Aproape nu era oră de curs să nu-l întreb ceva, pe când cobora scările celor trei etaje din clădirea de atunci a Rectoratului. Al. Graur a fost și profesorul care mi-a publicat în revista „Cum vorbim” primele încercări (glosar dialectal din Bihor, note de toponimie și antroponimie). Dialectologia a fost deci primul domeniu în care m-am introdus pentru a studia limba română. Era cel mai apropiat de folclor, așa cum aflasem de la bunicul meu, preotul Vasile Sala, interesat și de viața cuvintelor.

Întâmplarea – descoperirea mea ca amator de lingvistică, de către un profesor de literatură – a făcut să fiu primit ca cercetător de D. Macrea, atunci director al Institutului de Lingvistică, deși eram abia în anul al II-lea (în cartea mea de muncă scrie că am fost angajat la 1.II.1953). La institut am descoperit tainele dialectologiei sub îndrumarea discretă a lui Al. Rosetti (anchete dialectale în Valea Jiului și Valea Bistriței, la ultima fiind chiar coordonatorul proiectului, anchete pentru arhiva fonogramică a limbii române, lucrări pregătitoare pentru noul atlas lingvistic român). Al. Rosetti mi-a încredințat ancheta pentru România la *Atlasul lingvistic mediteraneean*. În acea vreme mă descoperise și E. Petrovici, care m-a îndemnat să fac o micromonografie a graiului de pe Valea Crișului Negru. A fost prima mea comunicare științifică ținută în fața profesorilor mei, prezenți în vremea aceea la ședințele unui cerc studențesc (ajunsesem în anul al II-lea să fiu președintele cercului, după E. Vasiliu, devenit asistent). Și prima mea lucrare mai amplă publicată a fost tot de dialectologie (teza de licență „Termeni pentru „unchi” după *Atlasul lingvistic român*”). Cum sunt la ora mărturisirilor, revăzând pentru prima dată, cu această ocazie, ce am scris în frageda-mi pruncie lingvistică, am ajuns la concluzia, modestă, că n-am ce retracta din ce am scris în acel articol (poate aș „scutura” textul de numeroasele note; aș face – scuzați comparația – o scuturare a podoabelor, de care vorbea Tudor Vianu când analiza epitetul eminescian din tinerețe). Am aflat acum dintr-o teză de doctorat prezentată la Cluj că am făcut atunci prima hartă semantică din lingvistica românească! Mi-aduc aminte, fără să vreau, de Monsieur Jourdain care făcea proză fără să știe! Unele dintre articolele de dialectologie i-au

plăcut profesorului meu Al. Rosetti și, cum pentru el publicarea unui articol în străinătate era marca de calitate, mi-a propus să traduc două dintre acestea și le-a trimis la „Revue de linguistique romane”. Datorită lui, dialectologul Marius Sala a fost publicat la 26 de ani în cea mai prestigioasă revistă de romanistică. Același Al. Rosetti m-a împiedicat, pe când aveam 23 de ani, să public, ca o introducere la al doilea articol mai amplu al meu („Câteva fenomene de fonetică sintactică în *Texte dialectale* culese de E. Petrovici”), considerațiile vremii despre geniala învățătură a lui I.V. Stalin. Când mi-a restituit articolul mi-a spus (aproape la ureche, nu scrisese nimic pe text): „Dragă, taie introducerea asta.” Azi nu mă pot lăuda că am fost „disident”, fiindcă autorul moral, „disidentul”, a fost maestrul meu Al. Rosetti.

Era în epoca în care mă pasiona dialectologia și cunoașteam *Atlasul lingvistic român* până în cele mai mici detalii. Îmi amintesc că la examenul de licență (i se spunea de stat), la proba orală, pe care am dat-o cu Rosetti, am avut un text dialectal din Arpașul de Jos, județul Făgăraș. Rosetti m-a chemat lângă el la catedră. Era amuzat, dar și curios să vadă dacă mă poate prinde cu ceva. M-a întrebat dacă pot spune de unde este textul de pe bilețelul de examen. I-am răspuns sec: din punctul 172 din ancheta Petrovici. Mi-a prins mâna și m-a întrebat: „De unde știi?” Era singurul punct în care fuseseră notați diftongi egali. M-a lovit peste picior, a continuat cu „al dracului” și am vorbit despre teme care l-ar fi scandalizat pe marele meu maestru Iorgu Iordan (vreau să precizez că nu erau teme de geografie lingvistică).

Primii zece ani am făcut doar dialectologie. Nu m-am mulțumit însă cu înregistrarea faptelor dialectale, ci m-am „introdus” în laboratorul limbii. Pe baza atlasului, am făcut o comunicare pentru Congresul internațional al lingviștilor de la Oslo (nu știam că voi fi, peste zece ani, secretarul Congresului internațional al lingviștilor de la București, în 1967). Pornind de la reacția vorbitorilor anchetați pentru atlas, am schițat unele observații cu privire la schimbările din limbă. Tabloul acestor ani, ai tinereții mele lingvistice, pe care o numesc acum pentru prima dată epoca roz, ar fi incomplet dacă n-aș aminti că încă din anul al II-lea, am început să citesc lucrări teoretice de geografie lingvistică. Autorul moral a fost celălalt mare maestru al meu, Iorgu Iordan. Timp de doi ani, în fiecare marți după masă, la ora 4, îl întâlneam la orele de consultații, unde multă vreme am fost singurul client (a venit o dată pe viscol de la Căciulați pentru aceste ore). Deși nu era dialectolog propriu-zis, chiar dacă a scris unele articole, știa ca nimeni altul opera lui Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice, fiindcă îi consacrase unul din cele patru capitole ale cunoscutei sale lucrări *Introducere în studiul limbilor romanice*, apărută chiar în anul nașterii mele (1932). Gilliéron l-a și caracterizat la un seminar, unde se prezentase maestrul meu, ca pe cel mai bun prezentator în scris al concepției sale (se referea la un articol publicat în 1924 și devenit ulterior cartea menționată). Era în vocea lui ceva ce semăna cu povestirile din *Amintirile* lui Creangă, când acesta se mândrea cu o poznă din care el ieșea laudat. Mă întreba ce am citit și mă învăța cum să citesc lingvistică. Atunci am descoperit o carte a lingvistului elvețian Karl Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, biblia mea din acea epocă.

Nu știu cum aș fi continuat în lingvistică dacă la începutul anului 1960 nu m-ar fi chemat Iorgu Iordan să-mi spună: Locul natal este la lingvistică romanică.” A fost marea despărțire administrativă de Rosetti, dar a fost doar ceva aparent, fiindcă zilnic continuam să-l văd pe maestru. Am încetat însă să mai fac dialectologie română.

Pentru Iorgu Iordan romanistica însemna studiul comparat al limbilor romanice (era doar elevul lui W. Meyer-Lübke, părintele lingvisticii romanice comparate), dar, la fel de important, era studiul limbii române din perspectiva romanică. Fără să-mi ceară în mod special, am înțeles că ar fi bine să abordez studiul istoric al limbii române din perspectivă romanică. Ocazia mi-a fost oferită de tratatul de istorie a limbii române, inițiat și condus de Al. Rosetti încă de pe vremea când lucram la dialectologie (despre acesta Rosetti îmi scria de la mare în august '60: „Nu uita că am un junghi: „Tratatul! *Ce, cum?*”). Fusesem numit secretar al proiectului, iar I. Coteanu, responsabilul adjunct al tratatului, m-a numit secretar al volumului al II-lea pe care îl coordona. La acest tratat mă ocupam de fonetica istorică a limbii române din epoca numită „româna comună”. Cum principiul de bază al tratatului era compararea diferitelor structuri din epoci succesive (ideea a fost, la origine, a lui I. Coteanu), a trebuit să abordez româna comună și din punct de vedere fonologic. Trebuia să facem ceva nou. A început o nouă epocă în viața mea științifică, în care am părăsit „tinerețea”, dominată de dialectologie, pentru o „maturitate juvenilă”, dominată de tendința de a găsi cu ajutorul metodelor structuraliste noi explicații pentru fapte de istoria limbii (încercările de acest fel erau la începuturile lor în lingvistica românească). Aș numi această etapă epoca în roșu intens, dacă roșu n-ar avea o conotație negativă. Spre deosebire de regretatul meu coleg și prieten, Em. Vasiliu, inițiatorul, la noi, al fonologiei diacronice, am apelat în încercările mele la compararea sistematică a românei cu celelalte limbi romanice, așa cum va face celălalt prieten al meu, Andrei Avram. Am publicat în deceniul al șaselea o serie de articole de fonetică istorică românească, pe care le-am adunat în prima mea carte (*Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, 1971) care a primit Premiul Academiei Române (nu cred că fiindcă era prima carte a celui ce vă vorbește!). Cartea a fost tradusă în Franța și, dacă ar fi să mă iau după ce au scris recenziile, s-

a bucurat de succes tocmai pentru că era o altă perspectivă. Recenziile pot fi citite, dar scrisoarea adresată mie de un coleg american n-am făcut-o publică până acum: pe scurt, mi-a spus că, datorită prezentării din perspectivă romanică, faptele românești sunt mai accesibile celor ce nu cunosc româna. Termin cu o amintire din acea epocă semnificativă pentru ce și cum eram eu în acei ani (îmi cer scuze dacă unii o știu, dar fiind legată de cel mai bun articol de fonetică istorică al meu, cer înțelegere și răbdare). Este articolul care nu întâmplător are titlul „Romania occidentală și Romania orientală. În legătură cu tratamentul sonantelor”. Totul a pornit de la un seminar de lingvistică romanică. O studentă m-a întrebat cum se explică rotacismul lui *-n-* intervocalic din perspectivă romanică. I-am răspuns: „Nu știu, dar voi încerca să răspund peste o săptămână.” A fost o săptămână nebună, cea mai nebunatică (evident că mă refer la cercetare). În trei zile și trei nopți (aveam o singură cameră și am inventat un paravan ca să o feresc pe soția mea de lumina lămpii de pe birou), am reușit să văd cum erau lucrurile în celelalte limbi romanice și am dat soluția acceptată azi de toată lumea lingviștilor. Povestea nu se termină aici. La câteva zile m-am întâlnit cu Emil Petrovici, profesor la Cluj (doamna Negomireanu îl cunoaște din acea vreme), care stătea mai mult la București, mai ales după moartea soției, și care avea obiceiul să mă cheme după masă să discutăm. Despre Petrovici am spus, și nu ezit să repet, că a fost cel mai mare lingvist român după S. Pușcariu (mă refer nu la cantitatea lucrărilor publicate, cât la felul cum aborda cercetarea limbii din perspectivă structuralistă). De la Petrovici am deprins ideea de bază a structuralismului, pe care mi-o repeta aproape obsesiv: „În limbă totul se leagă. Nu trebuie să explicăm nimic izolat.” Comparam în acea vreme discuțiile cu E. Petrovici cu un lapte de pasăre, desertul meu preferat, preferință moștenită de la bunicul meu, care a mâncat odată, la desert, lapte de pasăre din 12 ouă! Ajuns în salonașul în care mă primea, Petrovici m-a întrebat ce mai e nou. Am început să-i vorbesc despre nebunia mea. La jumătatea expunerii m-a oprit („Stai!”) și a continuat ca și cum ar fi citit undeva, cândva, ce gândisem eu. Am rămas mut, dar de plăcere. A fost cea mai mare satisfacție a vieții mele științifice: încântat că primisem avizul unui control de calitate de cel mai înalt nivel și, în același timp, de admirație (credeam că numai eu putusem să ajung la acea concluzie). Epoca pe care am numit-o de „roșu intens” a continuat până astăzi. Datorită spiritului lui Iorgu Iordan am insistat, în această epocă, asupra a ceea ce am considerat că este o datorie a romanisticii românești: compararea sistematică a limbii române cu celelalte limbi romanice.

Atunci când am afirmat că sunt un produs al școlii lingvistice românești trebuia să fac o precizare: sunt în primul rând elevul lui Iorgu Iordan. Asta explică faptul că nu am rămas numai în domeniul limbii române, ci am abordat și domeniul spaniol. Să nu uităm că datorită lui Iorgu Iordan a fost reintrodus la filologie studiul spaniolei. O întâmplare fericită care are și un nume – E. Petrovici – a făcut să aflu că la București există evrei spanioli (fiica lui era căsătorită cu un evreu spaniol) și că aceștia vorbeau o limbă arhaică, cu trăsături ale spaniolei din secolul al XVI-lea, când au fost expulzați din Spania (au existat astfel de evrei și la Craiova!). Experiența din domeniul dialectologiei românești m-a ajutat să fac anchete, să scriu articole, ba chiar să obțin doctoratul sub îndrumarea lui Iorgu Iordan – cu o teză despre fonetica și fonologia iudeospaniolei din București, și ea bine primită de hispaniști (s-a remarcat, și de această dată, inovația metodologică). Am scris chiar trei cărți despre iudeospaniolă, o duzină de articole și comunicări la congrese internaționale. Cercetările mele de iudeospaniolă l-au făcut probabil pe Iorgu Iordan să-mi propună să trec la Sectorul de lingvistică romanică. Maestrul meu mi-a sugerat, la câțva timp, să facem la institut o introducere în spaniola americană (el avusese un curs pe această temă). Fiind tot în epoca de roșu intens, am acceptat propunerea (era să zic provocarea, fiindcă eu sunt un autodidact în spaniolă) și după câteva săptămâni i-am prezentat planul proiectului, care nu semăna cu ce scrisese el. Mi-a spus că este de acord cu planul, dar că nu se mai implică, fiindcă este altceva decât gândise el. Împreună cu Dan Munteanu, Tudora Șandru și Valeria Neagu am publicat, la Bogota, *El español de América*, vol. I, *Léxico* (1982), o carte în două volume de peste 1200 de pagini, foarte bine primită de specialiști. Înainte de a apărea această carte, cei patru autori au participat la un concurs internațional – Premiul Centenarului Academiei Mexicane (1975) – și l-au câștigat cu lucrarea *El léxico indígena del español americano. Apreciaciones sobre su vitalidad* (apărută în 1977). În ambele lucrări am propus unele criterii de selecție pentru a reține faptele importante.

La capătul considerațiilor referitoare la cele două etape (roz și roșu intens) ale activității mele, când prezența măștrilor mei era vizibilă, rezultă că de fapt mă pot considera elevul tuturor profesorilor menționați. Colegul și prietenul meu oltean, profesorul Gr. Brâncuș, relatează despre o întâlnire cu Al. Rosetti în Albania, care i-a spus despre mine: „Al dracului, știe să învețe de la toți!”

Ultimele două decenii le-aș numi perioada albastră. Este epoca în care am „zburat” din cuibul oferit de profesori și în care experiența mea lingvistică anterioară mi-a permis să dau lucrări de sinteză. Prima a fost într-un domeniu important al lingvisticii, în care toți profesorii mei (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, E. Petrovici, I. Coteanu) au publicat diverse lucrări. Am numit-o perioada „albastră” deoarece consider că am abordat problema fundamentală a lingvisticii – contactul dintre limbi – cu un anumit calm. Am încercat să

temperez excesele tinereții lingvistice – inclusiv ale tinereții mele – când lumea era tentată să explice totul prin influențe străine. Am abordat problema limbilor în contact cu experiența din domeniul dialectologiei și istoriei limbii române, precum și din domeniul hispanic (iudeospaniolă și spaniolă americană). Am publicat două ediții spaniole (Mexic, 1988; Madrid, 1998) și una românească (1997) – *Limbi în contact*. Cine mă cunoaște (s-a spus despre mine, la o aniversare recentă, că am o viață iute și cu arderi intense) știe că a vorbi despre calm în cercetările mele de lingvistică este un fel de nonsens, fiindcă m-am implicat cu pasiune în tot ce am făcut. Cum am ajuns la o abordare calmă, odihnitoare – acesta este subiectul pentru un alt titlu de „doctor honoris causa”.

Până voi ajunge să răspund la o astfel de festivitate, menționez alte lucrări din ultimele două decenii. Trei lucrări colective inițiate și conduse de mine (*Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, 1988, *Enciclopedia limbilor romanice*, 1989, *Enciclopedia limbii române*, 2001) au, toate, ca scop nedeclarat studiul românei în comparație cu celelalte limbi romanice. O lucrare personală (*De la latină la română*, 1998), relativ redusă ca dimensiuni (are doar 165 de pagini), este tot o sinteză, importantă pentru noua perspectivă oferită: istoria limbii române comparată cu cea a altor limbi romanice surori. Este, așa cum am mai declarat, cartea cea mai apropiată de sufletul meu „fiindcă închide în ea visul de ani de zile, acela de a arăta publicului larg de unde provine limba mea, folosind tot ce am învățat și descoperit în jumătate de secol”. Satisfacția mea este cu atât mai mare dat fiind că a fost tradusă în șase limbi (franceză 1998, japoneză 2001, spaniolă 2002; traducerea engleză în SUA, cea portugheză în Brazilia și cea italiană la Torino se află sub tipar), fiind elogiată și de lingviștii din străinătate. Continui să cred, și în epoca albastră, că un lingvist care se ocupă de limba lui maternă trebuie să facă eforturi pentru a o face cunoscută în afara granițelor țării lui. Această preocupare permanentă m-a determinat să scriu, împreună cu prietena și colega mea Mioara Avram, o altă carte de introducere în limba română (după ediția engleză din 2000, cea românească – *Faceți cunoștință cu limba română* din 2001 a fost urmată de o ediție franceză, în 2002). Aceleași preocupări pentru studierea faptelor românești din perspectivă romanică au stat și la baza cercetărilor mele din domeniul etimologiei românești. Cel mai bun exemplu este soluția dată cuvântului *talpă*, pentru care am propus o origine latină, în opoziție cu opinia care presupunea originea maghiară, general răspândită înainte. Comparația romanică am propus-o drept criteriu în optarea pentru moștenirea din latină a unui derivat sau pentru formarea acestuia pe teren românesc. Această idee a comparației romanice am dezvoltat-o în *Introducere în etimologia limbii române* (1999) unde, spre deosebire de cartea *Etimologia și limba română* scrisă cu Ion Coteanu (1987), am acordat atenție și cercetărilor etimologice romanice.

În încercarea, aproape obsedantă, de a oferi informații referitoare la locul limbii române între limbile romanice am crezut util să ofer, în colaborare cu Ioana Vintilă-Rădulescu, date comparative pentru plasarea limbii române între limbile lumii (*Limbile lumii. Mică enciclopedie* 1982; traducere franceză, 1984) și între limbile europene (*Limbile Europei*, 2001).

Onorată asistență,

Am spus de câteva ori că, în jumătatea de secol de când particip la viața lingvistică românească, m-am hrănit cu învățătura marilor profesori români (în vorbire neacademică, am supt nu la două, ci la mai multe oi). Evident că aceasta a presupus respectul mielului (adică al meu) pentru oile (profesorii mei) de la care am supt învățătura. În „hrănirea” mea am adăugat un ingredient special, pasiunea pusă în prelucrarea a ceea ce am luat de la acești profesori minunați. Am ajuns astfel la unele „produse” noi, care au devenit un bun al lingvisticii românești, uneori chiar exportabil.

În mărturisirile incomplete cu care închei expunerea mea, răspunzând la o întrebare imaginară „Ce ai dat dumneata, domnule Marius Sala, lingvisticii din țara în care te-ai format?” aș reține următoarele. Am dat:

- o nouă perspectivă – comparația romanică – în analiza limbii române;
- o nouă perspectivă în studiul spaniolei americane și al iudeospaniolei;
- o nouă perspectivă în analiza problemei limbilor în contact.

Sunt cele trei direcții unde rezultatele pot fi și au fost exportate (chiar dacă nu au adus valută la bugetul statului!). Am adăugat ingredientul menționat – pasiunea – și în implicarea mea la toate evenimentele legate de lingvistica românească din aceeași jumătate de secol (congrese, comisii, societăți de lingvistică, editor de reviste și serii lingvistice; în ultimul timp „manager”, nu director, al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” și coordonator al lucrărilor prioritare ale Academiei Române: *Dicționarul tezaur* (DLR), *Mic dicționar academic*, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Consider că mi-am făcut datoria, deși aș fi putut să o fac mai bine. Nu încapă îndoială că sunt mulțumit de ce am realizat. Iar când aceste realizări sunt remarcate și de instituții științifice importante ale țării, așa cum este Universitatea din Craiova, nu pot să fiu decât și mai mulțumit și să vă declar că voi continua să merg cu

aceeași pasiune pe drumul ales. Cred că ar fi cea mai bună cale de a vă mulțumi pentru onoarea pe care mi-o faceți astăzi.